

דין בעלות על הפסח ודין מנוי

הרב יוסף שליט

.א.

מבואר במשנה עא: שהשוחט את הפסח שלא לשמו בשבת חייב חטאת. ובהמשך המשנה מבואר עוד שהשוחט שלא לאוכליו לערלים ולטמאים בשבת חייב.

והגמ' בדף עג שואלת למ"ד מקלקל בחבורה פטור, איזה התיקון נעשה בשחטו שלא לאוכליו הרי הקורבן פסול ושוב צריך להיות מקלקל ופטור בשבת? ומתרצת הגמ' שיש תיקון בשחיטתו.

המהרש"א שם מקשה, מדוע לא שאלה הגמ' על הרישא של המשנה שמתחייב חטאת בשחטו שלא לשמו, והרי לא תיקן שכן בפסח הקורבן נפסל? ומיישב, שבשוחט שלא לשמו היה פשוט שמתחייב שכן מפקיע מהקרבן איסור נותר, הואיל ושחטו שלא לשמו לא חשוב פסח. אך בשחטו דלא לאוכליו, כן חשוב קורבן פסח, ולכן הקשו שהוא מקלקל הואיל ולא תקנו מאיסור נותר.

הרש"ש מקשה על המהרש"א, איך סבר מהמהרש"א שמקריב שלא לשמו מפקיע מהקורבן שם פסח. הרי בתוס' בזבחים סז מבואר¹⁵ שאף אם נפסל הקורבן לא פוקע ממנו שם הקורבן, וא"כ מדוע בשוחט פסח שלא לשמו כן יפקע ממנו שם פסח?

ועונה הרש"ש: "ואולי דפסח שאני, כיון דקי"ל נימנין ומושכינ ממנו עד שישחט לכן אם שחטו לשם שלמים הרי משך ידו ממנו, עיין לקמן ע"ב ומיירי שהבעלים עצמן שחטוהו". ומבואר בתירוץ הרש"ש שהבעלים יכול למשוך ידו מהקורבן, ובזה היה פשוט למשנה שכבר אינו פסח והפך להיות שלמים.

¹⁵ בגמ' זבחים סז שאלו האם חטאת העוף שעשה בה מעשה עולת העוף תשתנה לדין עולת העוף. וכתבו שם התוס' "חטאת העוף שעשאה למעלה כו' - משאר קדשי קדשים ששחטן בדרום לשם קדשים קלים לא פריך שימשכו אלא מקינים דאמר' (יומא דף מא.) אין הקינים מתפרשות אלא או בלקיחת בעלים או בעשיית כהן הילכך תיהני נמי הכא שתימשך".

ומתבאר מדברי התוס' שודאי בקורבן שנשחט שלא לשמו חוץ מעולת העוף שמתפרשת במעשה הכהן לא שייך שיבטל שם הקורבן ממנו.

אך צריך עיון, איך שייך לתרץ כך המשנה. הרי במשנה בדף צא מבואר לדעת ר' יהודה אין שוחטין את הפסח על היחיד וממילא כאשר ימשוך השוחט את ידו, בכך ששחט שלא לשמה הרי עדין מנוים שאר בני החבורה, ושוב ישאר על הקורבן שם פסח. ואף לדעת ר' יוסי שם ששוחטים את הפסח על היחיד, הרי מבואר בגמ' בדף צה שגם לרבנן לכתחילה לא שוחטים על היחיד, ומהדרינן אחר עוד מנויים. וא"כ איך נעמיד מעצמנו המשנה בשוחט על היחיד, ובכך ששוחט שלא לשמו עוקר מהקורבן שם פסח, והגמ' לא עשתה אוקימתא למשנה?

ב.

הנה מבואר הרמב"ם ק"פ ב ד פסק ששוחטים את הפסח על חבורה שכולה נשים. וזה בפשטות כשיטת ר' יוסי שנשים חייבות בפסח. אך מנגד הרמב"ם פוסק שם ה ח שחבורת נשים לא שוחטים עליהם פסח בשבת, וזה פשטות שיטת ר' יהודה שאינן חייבות כגברים. ועיין בכס"מ ובלח"מ שם שהקשו ותיצרו תירוצים שונים.

וב"ה מצאתי ברוגצובר בהשמטות הלכות מגילה וחנוכה פ"א שביאר שם דין עשר נשים בקריאת המגילה שאף שחייבות לא חשובות ציבור לקריאת המגילה שלא בזמנה וביאר שם: "ובזה א"ש שיטת רבינו בהל' ק"פ פ"ב ה"ד דמותר לעשות חבורה שכולה נשים אפילו בפסח שני אף דפוסק כמ"ד דהוי רשות בפ"ה ה"ח שם ומבואר בפסחים דף צ"א דתליא זב"ז אך באמת זה רק לר' יהודה דס"ל דמן הדין אין שוחטין את הפסח על היחיד רק על חבורה אבל לדין דרק משום דבעי לאהדורי כו' כמבואר שם דף צ"ה ולא צריך שתהיה חבורה ממש רק שיהיו נמנים עם היחיד וכמ"כ לק' בה' ק"פ שוב די גם בחבורה של נשים.

ומבואר מדבריו חידוש עצום, שלרבנן מינוי בפסח אינו שותפות רגילה עם בעל הקורבן שכולם שותפין בו, אלא הבעלים הראשון הוא הבעלים, ושאר המנוים רק משתתפים איתו. ובחידושי הגר"ז מסכת זבחים דף נו עמוד ב הביא גברי רש"י שם ד"ה למנויו: "שנמנו בדמי לקיחתו". והקשה: "וצ"ב מה קמ"ל בלשון זה שנמנו בדמי לקיחתו, ובכלל הא דמצינו בפסחים "שלא למנויו" צ"ב איזה דין זה הא הוי שלא לשם בעליו, ומה דחילקו בתוס' דשלא לשם בעליו בזריקה, ושלא למנויו בשחיטה, צ"ב מה החילוק ביניהו".

אך לדברי הרוגצובר באמת צריך להדגיש, שדין שלא למנויו זה גם פסול נפרד משלא לשם בעליו, משום שהמנוים הם רק טפלים לבעלים הראשון, ולא שוה לדין שלא לשם בעליו בכל הקורבנות. ולכן אולי אפשר לבאר גם את חילוק התוס', ששלא לשם בעליו זה בזריקה שצריכה להיות לשם הבעלים האמיתית, כמו בשאר הקורבנות. אך בשחיטה יש דין של תכוסו על השם, שזה ביחס לשאר בני החבורה הטיפלים לבעלים, ובהם יש פסול שלא למנויו שלא קיים בשאר קורבנות. ודו"ק.

ג.

ובזה מיושב עוד דברי הרמב"ם שפסק בהלכות תמורה פרק ג הלכה א: "כיצד דין התמורות ליקרב, ..., תמורת הפסח, אם המיר בה קודם חצות יום ארבעה עשר אין תמורתו קריבה, אלא תרעה עד שיפול בה מום ויביא בדמיה שלמים. ואם המיר בה אחר חצות, הרי התמורה עצמה תקרב שלמים". וקשה הרי מבואר במשנה שאין השותפים עושים תמורה, וא"כ איך סתם הרמב"ם שיש תמורת הפסח. ובגמ' ביומא בדף נא מבואר שלמ"ד אין שוחטים פסח על היחיד אין עושה התמורה, והרמב"ם פסק שלכתחילה אין עושים את הפסח על היחיד ? אך להגדרה הנ"ל מבואר שפיר, שהואיל והבעלים הראשון של הפסח הוא הבעלים האמיתי, ורק שיש עוד מנוים שטפלים אליו א"כ לא חשוב כקורבן השותפים וממילא עושה תמורה.

ד.

עוד מיושב בזה מה שהקשה החזו"א בדברי הגמ' פסחים דף פח עמוד ב בדין מי ששלח עבדו כנעני לשחוט עליו פסח ושכח מה אמר לו שמקנים לו פסח ומתנה עליו: "שכח מה שאמר לו רבו וכו'. שלי? מה שקנה עבד קנה רבו! - אמר אביי: הולך אצל רועה הרגיל רבו אצלו, דניחא ליה בתקנתא דרביה, ומקני ליה חד מינייהו על מנת שאין לרבו רשות בו".

והחזו"ן איש אורח חיים, מועד מסכת פסחים - סימן קכד דף פ"ח א' ד"ה שם בגמ' שלי הקשה למה גמ' לא הקשתה בכל מינוי של עבד על הפסח, איך מקנה האדון לעבד הרי אין לעבד יד לקנות מרבו, וד"ל: "הא דלא קשיא לי' כשממנהו רבו על פסחו איך זכה בו הא אין עבד יכול לקבל מתנה מיד רבו כמש"כ הריטב"א קדושין כ"ג דהכא אין כאן זכית ממון אלא שנעשה בעלים על הפסח לקיים מצות פסח ונראה דכשם שיכול הרב להמנות את עבדו על פסחו ה"נ יכול להקדיש לכתחילה את הפסח בשביל עבדו ול"ק לי' אלא הכא דהעבד מקדיש לעצמו וע"כ זכה בטלה בעודנה חולין ולכך משני כשנתן לו ע"מ שאין לרבו רשות בו". ומבואר מחידוש החזו"א שהואיל והקשה שאין האדון יכול להקנות לרבו, אז חידש שאין בזה קנין כלל, אלא שנעשה בעלים לקיים מצות פסח.

אך שב והקשה שם: "ומיהו קשה למה לי' לרועה להקנותו ע"מ שאין לרבו רשות בו, ליקדש איהו גופיה את הטלה לקרבן פסח של עבד דהא אדם יכול להפריש קרבן על חברו... ועיי"ש שנשאר בצ"ע.

אך לדברי הרוגצובר נראה שקושיא מעיקרה ליתא. כיון שאין המנוים נעשים בעלים אלא רק טפלים לבעלים, ולכן בסתם בעלים שממנה עבדו על הפסח צריך שהעבד יטפל לאדון מרצונו, ובזה אין קושיא של מה שקנה עבד קנה רבו. ורק בציור שבו העבד קונה פסח נוסף

לעצמו, צריך להיות בעלים שכן אינו טפל לרבו שמקריב בשבילו את הגדי, ובזה מקשה הגמ' מה שקנה עבד קנה רבו, ומתרצים שמקנה ע"מ שאין לרבו רשות בו.

ה.

ובזה חשבתי אולי לבאר גם מה שמבואר בגמ' פסחים דף צ עמוד א: "דתניא: אם ימעט הבית מהיות משה - החייהו משה, מכדי אכילה, ולא מכדי מקח. רבי אומר: אף מכדי מקח... רבה ורבי זירא: חד אמר: בעצים לצלייתו - כולי עלמא לא פליגי, דכיון דתקנתא דפסח הוא - כגופא דפסח דמי. כי פליגי - במצה ומרור. רבנן סברי: הא אכילה אחריתי היא, ורבי סבר: כיון דהכשירו דפסח הוא, כגופא דפסח דמי".

ומבואר בגמ' שלדעת רבי לא רק שאפשר לקנות במעות המנוים עצים לצליתו, אלא גם מצה ומרור שבאים לצורך אכילת הפסח ובזה המעות שהיו הקדש יוצאים לחולין. ובפשטות כוונת הגמ' היא שאדם ממנה אחרים על הפסח, זאת אומרת שיש להם כזית בשר באכילתו. והחידוש הוא שיכול לחלל המעות כשקונה בהם מצה ומרור.

אך מצאתי ברמב"ם שכתב בהלכות קרבן פסח פרק ד הלכה יא: "עצים של צליית הפסח כפסח, וכן מצה ומרור הואיל והן מכשירי הפסח הרי הם כפסח, ואם לקח ממעות הפסח ממי שמנה אותן עמו כדי למנותן עמו במצה ומרור, או להיות לו חלק בעצים שצולה בהן הרי המעות חולין". ומבואר מדבריו שהמנוים מתמנים על המצה ומרור, וזה ליכ' פלא שהרי צריכים להתמנות על הפסח ומה הפרוש להתמנות על מצה ומרור?

אך לדברי הרוגצובר הנ"ל אפשר לבאר, שלעולם הפסח נשאר בבעלות הבעלים הראשון רק בכך שהם משתתפים עימו בסעודה זוכים לחלקם בפסח, ולכן באמת חשוב שממנה אותם על מצה ומרור שקונה מכספם ובזה נעשים טפלים לו בחבורתו.

ו.

ולהנ"ל אפשר לבאר יישובו של הרש"ש בתחילת דברינו. שבאמת המשנה נקטה כדבר פשוט שאם הבעלים שוחט שלא לשמו אז חשוב שמשכו ידיהם ממנו, ופוקע מהקורבן שם פסח. שכן הבעלים משך ידו ואף אם יהיו נמנין אחרים, יתכן שבמשיכת הבעלים ישתנה שם פסח. לעומת שאר קורבנות שבאמת לא מאבדים שם אם נשחטו שלא לשם הבעלים או בפסול אחר.